

An aerial photograph of a historic city built on a steep cliffside. The city is enclosed by a thick stone wall with battlements. The buildings are densely packed, featuring traditional architecture with domes and minarets. The city is situated on a rocky outcrop, with a river or stream visible in the foreground. The background shows a vast, open landscape under a bright sky.

КУЛЕ И ГРАДОВИ

УРЕДНИЦЕ

Лидија Делић

Снежана Самарџија

КУЛЕ И ГРАДОВИ

Уреднице
Лидија Делић
Снежана Самарџија

УФС
УДРУЖЕЊЕ
ФOLKLOРИСТА
СРБИЈЕ

SERBIAN FOLKLORE ASSOCIATION
INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES SASA

TOWERS AND CITIES

Edited by
Lidija Delić
Snežana Samardžija

BELGRADE 2021

УДРУЖЕЊЕ ФОЛКЛОРИСТА СРБИЈЕ
БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ

КУЛЕ И ГРАДОВИ

Уреднице

Лидија Делић

Снежана Самарџија

БЕОГРАД 2021

Издавачи
Удружење фолклориста Србије
Балканолошки институт САНУ

Одговорни уредници
Бранко Златковић, Удружење фолклориста Србије
Војислав Г. Павловић, Балканолошки институт САНУ

Рецензенти
академик *Нага Милошевић-Ђорђевић*, САНУ Београд
Ала Тајшаренко, редовна професорка,
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко” у Лавову, Украјина
Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовна професорка,
Универзитет „Габријел Д’Анунцио”, Кјети / Пескара

Превод на енглески језик и лектура
Миљана Пројић
Дизајн
Кранислав Вранић
Штампа
BiroGraf Comp d.o.o.
Тираж
300

На корицама
Минас Тирит, Minas Tirith. J. R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King*
<https://wallpaper.dog/large/20487047.jpg>

ISBN 978-86-82208-00-6 (УФС)

САДРЖАЈ

Нада Милошевић Ђорђевић МИРЈАНА ДЕТЕЛИЋ	9
--	---

У ДУБИНАМА ЈЕЗИКА

Александар Лома СРПСКА „МАЛА ИЛИЈАДА”	15
Марија Мандић ЦРНА ЗЕМЉА У ЕПСКОЈ ФОРМУЛИ	43
Предраг Мутавцић, Мерима Кријези, Сара Мандић О СУДБИНИ КРОЗ ПРИЗМУ АЛБАНСКЕ ФРАЗЕОЛОГИЈЕ С ОСВРТОМ НА ГРЧКУ И СРПСКУ	77

ГРАД ГРАДИЛА

Снежана Самарџија „НАСРЕД ГОРЕ САГРАДИЋУ ЦРКВУ.” НЕИМАРКЕ У СРПСКОЈ УСМЕНОЈ ПОЕЗИЈИ	107
Љиљана Пешикан Љуштановић ИМЕНОВАНИ ПРОСТОРИ У УСМЕНОЈ ЛИРИЦИ: ГРАД	137
Драгољуб Перић ГРАД НА ЖИВОТИЊСКИМ РОГОВИМА	167
Саша Кнежевић ПОЕТИКА ГРАДА У ПЈЕСМАМА МИЛОВАНА ВОЈИЧИЋА	185

ЛОКУС И НУМЕН

Драгица Поповска СВЕТИ МЕСТА: ПРОЦЕСИ НА САКРАЛИЗАЦИЈА НА ПРОСТОРОТ	203
Миљина Ивановић Баришић КУЋА КАО САКРАЛНИ ПРОСТОР	215
Ана Вукмановић ПОВЛАШЋЕНЕ ГОРЕ УСМЕНЕ ЛИРИКЕ	239

ОД МИТА ДО ФОЛКА

Данијела Поповић Николић	
„ЕВО ВАМ НОВАЦА, ПА УКОПАЈТЕ ТОГА ЧОВЕКА.” СРПСКЕ УСМЕНЕ ПРИПОВЕТКЕ О ЗАХВАЛНОМ МРТВАЦУ	257
Смиљана Ђорђевић Белић	
СНОВИ О ПОКОЈНИЦИМА: ИЗМЕЂУ ОПАСНЕ И ПРИЖЕЉКИВАНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ	285
Марија Клеут	
БОЈ АРАЂАНА СА КОМАДИНЦИМА: ЕПСКА ПЕСМА СА МАРГИНЕ	315
Зоја Карановић	
„ПРОЧУЛА СЕ УБАВА ДЕВОЈКА.” ЛЕПОТА И ФОРМУЛЕ ЛЕПОТЕ У СРПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА ИЗ ТЕРЕНСКЕ ЗБИРКЕ СА ТИМОКА	323
Бошко Сувајдић	
БОЈ НА КОСОВУ ЉУБОМИРА СИМОВИЋА И КОСОВСКА ЛЕГЕНДА	345
Јеленка Пандуревић	
ИЗ ИСТОРИЈЕ СРПСКЕ ФОЛКЛОРИСТИКЕ: ПОРТРЕТ ВЕЉКА РАДОЈЕВИЋА	381
Славица Гароња Радованац	
ЖЕНСКИ ПРИНЦИП И ФОЛКЛОРНА ПОТКА У ПОЕМИ МИЛОСАВА ТЕШИЋА <i>КАЛОПЕРА ПЕРА</i>	413
Немања Радуловић	
КОСМИЧКА МИТОЛОГИЈА МИЛОША РАДОЈЧИЋА.	437

КЊИЖЕВНА АРХИТЕКТУРА

Драгана Машовић	
КУЛЕ И ТВРЂАВЕ – КЊИЖЕВНА АРХИТЕКТУРА И АРХИТЕКТЕНИКА КЊИЖЕВНОСТИ	469
Драган Бошковић	
БЕОГРАД: ГЕОКУЛТУРНО И НАРАТОУРБОЛОШКО СРЕДИШТЕ МОДЕРНЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ	495
Невена Даковић, Биљана Митровић	
МОДНИ И ПОМОДНИ БЕОГРАД У ДЕЛУ МИЛИЦЕ ЈАКОВЉЕВИЋ МИР ЈАМ	515
Дејан Ајдачић	
СМРТ У ВЕНЕЦИЈИ У СРПСКОЈ ПРОЗИ	533

ЖИВОТИЊЕ ИЛИТИ ЕПИЛОГ

Антонија Зарадија Киш	
О ФЕНИКСУ И ЧОВЈЕКОВОЈ УПОРНОСТИ	549
Биљана Сикимић	
'МАЧКА КРАДЉИВИЦА' У СЛОВЕНСКОМ ФОЛКЛОРУ.	573
Ђорђина Трубарац Матић	
ЗЛАТНИ ЈЕЛЕНСКИ РОГОВИ КАО РЕКВИЗИТИ КОЈИМА СЕ ПРОДИРЕ У МИТСКИ ПРОСТОР	597
Сузана Марјанић	
ДВА ЕПСКО-АНИМАЛИСТИЧКА СУСРЕТА У ИНТЕРПРЕТАЦИЈАМА МИРЈАНЕ ДЕТЕЛИЋ И НАТКА НОДИЛА – УТВА ЗЛАТОКРИЛА И СОКОЛ	625
Лидија Делић	
КРИЛА СОКОЛОВА, СПЕКТАР ФОРМУЛЕ У УСМЕНОЈ ЛИРИЦИ	641
Владислава Гордић Петковић	
ДУКАТ У ЈАРБОЛУ: МИКРОКОСМОСИ МОБИ ДИКА.	671

Nevena Daković*

Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu

Biljana Mitrović

Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu

Institut za pozorište, film, radio i televiziju

MODNI I POMODNI BEOGRAD U DELU MILICE JAKOVLJEVIĆ MIR JAM

Na tragu posvećenosti Mirjane Detelić temi grada, epske istorije i istorije epskog *belog grada*, u ovom radu bavimo se lirskim, preciznije melodramskim Beogradom *interbellum* perioda u sentimentalnom opusu Milice Jakovljević Mir Jam. Izmeštanje fokusa na njene obuhvatne biografske, novinske napise, te melodramske, ženske ljubavne romane kao *par excellence* primere trivijalne književnosti razumljivo je i opravdano interesovanjem za donedavno manje istraživanu epohu uzbudljive i burne evropeizacije prestonice kao ogledala težnji cele Kraljevine. Ubrzana modernizacija ogleda se, između ostalog, u načinu života u Beogradu: načinu zabave, dokolice, modnim i pomodnim obrascima i stilovima življenja, kao i talasu buntovnih *izama* – koji su uticali da narodna tradicija bude zamenjena zapadnom kulturom, kako avangardnom, tako i masovnom i popularnom, što zajedno oblikuje „novo građanstvo”. Opus Mir Jam na osoben način prati i mapira gradska zbivanja u svakodnevi, kulturi i umetnosti spontano otkrivajući udvojene, paralelne tokove na fonu sukobljenih evropskih urbanih tendencija i tradicionalno ruralno-orijentalnog Balkana.

Ključne reči: Beograd, Mir Jam, sentimentalna proza, evropeizacija, modernost, Srbija između dva svetska rata

Beograd između dva svetska rata oličava raskrnicu puteva, mesto mešanja uticaja Istoka i Zapada, sučeljavanja tradicije i modernizma, urbanog i ruralnog,¹ vidljivih u njegovom kulturnom životu, zaba-

* n.m.dakovic@gmail.com

¹ Naslov aludira na izložbu „Građanski modernizam i popularna kultura. Epizode modnog, pomodnog i modernog (1918–1941) Beograda” autorke Simone Čupić, održane 2011. godine. Izložba je koncipirana tako da kroz vizuelni – likovni, filmski,

vi, umetnosti, jednako kao i u politici i privredi. Novinski, memoarski i prozni spisi Milice Jakovljević Mir Jam ostali su popularno, strasno i sentimentalno svedočenje raskošnog i burnog preobražaja *belog grada*. Susret Mir Jam i junakinja njenih romana, došljakinja iz Šumadije, patrijarhalnog vaspitanja, ali i želje za novim životom, za Beogradom, ljudima okupljenim oko Narodnog pozorišta, bioskopa, redakcija časopisa i knjižara, u društvenim tokovima na granici boemije i novoformiranih (malo)građanskih krugova tema su njenih prepoznatljivih ljubavnih romana kao tipičnih primera trivijalne književnosti. Upravo rastuća popularnost pomodne „lake” književnosti, koja iz Evrope stiže u Beograd, daje delu Jakovljevićeve legitimitet „ženskog rukopisa” koji svedoči o duhu doba.

Prema mišljenju Mirjane Detelić, novi pomodni i modni duh oslobađaju savremenike obaveze stvaranja kanonskog i ozbiljnog dela; daje im lakoću pisanja zarad predvidljivog žanrovskog „zadovoljstva u delu” i mogućnost prosuđivanja prema prilagođenim i aproprisanim merilima:

Kritičke linije koje procenjuju trivijalnu književnost „polaze od vrednosnog suda koji je problematičan zato što se donosi po merilima koja su pronađena za ozbiljnu književnost i samo u njihovim okvirima postaju punovažna”. Zašto na primer ne bismo pretpostavili da autor nečega što smatramo trivijalnim književnim delom nije nikada ni nameravao da stvori nešto što trivijalno ne bi bilo? Zar to ne bi bespogovorno važno i za Agatu Kristi i za Mirjam i za Konana Dojla? U tom slučaju merila koja smo stvorili za *Ilijadu* i *Rat i mir* prosto ne funkcionišu. (Detelić 1987: 62)

U tom ključu, činjenica da sama Mir Jam nije imala ambicije da pripada visokoj kulturi ili institucionalizovanoj umetnosti ne povlači za sobom pežorativno potcenjivanje njenog pisanja, a još manje napeto i malo utemeljeno – iako opšte prihvaćeno – poređenje sa Džejn Ostin (Jane Austen, 1775–1817). Patrijarhalna posvećenost autorke braći i sestrama i njihovim porodicama, u romanima propovedana vera u pravu ljubav krunisanu brakom potvrđuju njenu pripadnost grupi autorki

fotografski, plakadni materijal, portrete poznatih ličnosti, predstave građanskih enterijera i javnih prostora namenjenih zabavi, prikaže istorijske događaje i društvene promene koje su obeležile život i evropsko-građanski identitet Beograda međuratnog perioda. „Uloga modnog i pomodnog u konstrukciji građanskog identiteta srpskog društva ovom prilikom predstavlja se kao oličenje novog društva” („Građanski modernizam i popularna kultura”, *Seecult*, 2011), koje je nadasve društvo modernog življenja i snažnih proboja avangarde.

ženskog romana, idealizovanih porodičnih hronika ili storija (ženskog odrastanja sestara Bronte (Charlotte, 1816–1855; Emily Jane, 1818–1848 i Anne Brontë, 1820–1849), te ukupnu bliskost sa Lujzom Mej Alkot (Louisa May Alcott, 1832–1888).² Uočeni raskol života likova poslušnih i vrlj devojaka tradicionalnih gradskih, ali još više provincijskih porodica, koji Mir Jam propoveda i pripoveda i života koji ona vodi u stvarnosti, a koji je suštinski boemski i smeo, potvrđuje važnost ženskog žanra za nju lično, ali i za određenje njenog mesta u kontekstu srpske kulture i identiteta Beograda između tradicije i modernosti. Koncept trivijalne književnosti koji se neznatno menjao od antike (helenistički ljubavni roman) predstavlja:

[...] izraz fundamentalne ljudske potrebe za redom, za strogo shematizovanom igrom u kojoj se red razgrađuje i ponovo uspostavlja, naročito ako prethodno prihvatimo mišljenje po kome je odlika trivijalne književnosti da se odupire promenama, da sređuje kaos i uspostavlja poredak koji, ako i nije bolji, bar je proveren i funkcioniše. (Isto: 65)

Stoga, *happy end* nagrađene vrline i kažnjenog prekoračenja društvenih normi ili (melodramskog) nitkobluka obezbeđuje čitaocu potrebnu „strogo kontrolisanu dozu lakih rešenja i dnevnih snova”; potvrđuje rad melodrame kao efemernog i imaginarnog rešenja realnih problema (Gledhill 1987; Elsaesser 1972; Brooks 1976) i obezbeđuje prožimanje žanrovskih odlika i kulturnog obrasca koji teži redu i shematizaciji u okolnostima preokreta.³ Dakle, na jednoj strani, neraskidiva veza popularne kulture, umetnosti i društvenih i istorijskih prilika koje streme povratku (starog) reda u (novoj i pomodnoj) građanskoj kulturi i modernom dobu koju nalazimo u autorkinim romanima postavlja opus Mir Jam kao eksponent pre malograđanske (kao trivijalne, sentimentalne i melodramske) no nove građanske književnosti. Na drugoj strani, u privatnom životu, autorka je ličnim izgledom (upadljiv i ekstravagantan stil), interesovanjima i angažmanima (prevodilaštvo, novinarstvo, pozorišna kritika, spisateljski rad) delimice postala deo života prestonice, grozničavo obuzete preobražajem „od kaldrme do asfalta”.

² U savremenom dobu očigledna je uporedivost sa Norom Roberts (Nora Roberts, 1950) ili Barbarom Kartland (Barbara Cartland, 1901–2000), videti u Daković, Mitrović (2021, u štampi).

³ Videti više o melodramsko začudnom i sprezi rođenja tradicionalne pozorišne melodrame i revolucionarnog prevrata u društvu (francuska buržoaska revolucija) koje objašnjava sve potonje veze društvene revolucije i melodramske imaginacije u Brooks 1976, Vardac 1975, Elsaesser 1972.

Sukob oprečnih svetonazora i načina života može se sagledati kao nastavak iskonskog konflikta Istoka i Zapada, Orijenta i Okcidenta immanentnog prostorima Balkana i Beogradu kao gradu na granici Balkana i Centralne Evrope. Opisi srpske prestonice ispisani su u ključu smene antitetičkih kultura, teze utemeljene u kulturološkim, antropološkim, etnopsihološkim ili geografskim promišljanjima (Norris 1999; Dvorniković 1939; Cvijić 1927). Dejvid Noris (1999) genezu urbanog mita povezuje sa prosvetiteljstvom, modernom, usponom građanstva i buržoazije, formiranjem identiteta i prodorom zapadnih modela. Kao i ostali istraživači Balkana (Todorova 1997; Stojanović 1994; Anžulović, Van de Port 1998; Daković 2008), Noris Srbiju prevashodno vidi kao ruralno, plemensko društvo koje se opire svetskim uticajima. Tako su, krajem 19. veka, rastući gradovi retka mesta u kojima su evropske ideje dobrodošle i prihvaćene, ali samo uz očuvanje nacionalno-regionalnog duha, postajući začudni prostori hibridizacije Orijenta i Zapada, Istanbula i Beča, prosvetiteljstva i vizantijske tradicije.

„Tradicionalno balkansko urbano iskustvo umnogome se razlikuje od Zapadnih modela [...]. To je prostor koji kontroliše region i koji region povezuje s centrom političke moći. Grad je kulturni model koji se iznova obraća svakoj novoj generaciji” (Norris 1999: 91). Ako u navedenom citatu *generaciju* (pre nego prirodni fenomen utemeljen na okolnostima rođenja) pojmimo kao konstrukt za identifikaciju specifične grupe nosilaca novih tendencija, a *obraća se* kao dijalog sučeljenih strana, grad se onda razvija kroz „pregovore” kulturnih modela starosedelaca i došljaka; urbanog i ruralnog, sučeljavanja s Drugim, čija se pojavnost menja od epohe do epohe. Asimilacija neurbanog u urbane tokove nizom tranzicijskih kulturnih obrazaca, klasična je evolutivna putanja. Šema vekovima ostaje jednaka, samo nove grupe i generacije dobijaju uloge „starih” (protagonista) i „novih” (antagonista); dobrih i loših. Njihov sukob utemeljen je na rodnoj i društvenoj nejednakosti; nacionalnoj, civilizacijskoj različitosti; ideološkim pretekama; kontroverznoj klasnoj dinamici i iskonskoj nelagodi suprotstavljenih stilova života, kulture i sl. (Daković 2010). Strasti sučeljavanja kulturoloških obrazaca iskazane su raznovrsnim opisima susreta Mir Jam i njenih junakinja sa Beogradom – ali i obrnuto, bekstvima iz grada u idilu gradića u unutrašnjosti – u spisateljkinjoj autobiografiji, romanima i novinskim napisima, kada u zavisnosti od žanra dominiraju opisi arhitekture, žudnja za prirodom, čari umetničkih i kulturnih događanja ili znakovito odsustvo pominjanja umetnosti avangarde i modernizma.

Belgrade, c'est la vie!

„Beograd je radost života. On pruža materijalnu i duhovnu hranu, podiže, bodri, daje energiju, stvara ambiciju, takmičenje.“

(*Izdanci Šumadije*: 302)

Velika i uglavnom ispunjena očekivanja od dolaska u sjajnu i belu metropolu, najlichnije su opisana u memoarskoj prozi *Izdanci Šumadije* (2009):

Ima nešto smešno, veliko, privlačno u Beogradu što privlači sav svet iz unutrašnjosti, lepota bića veća od lepote prirode, od naših šuma, planina, cvetnih bašta. Dođe trenutak u životu kada se zaželi veliki grad, blagodeti njegove kulture i civilizacije, kada duši ljudskoj nije dovoljna samo priroda, blagostanje u kući, ono što krepi telo, već duh traži izobilje, a to pruža veliki grad. (*Izdanci Šumadije*: 266)

Tugu zbog porodičnog (sa bratom i sestrama) napuštanja pastoralne provincije neupitno prevladava sreća dolaska u Beograd – u „centar nauke, umetnosti, pozorišta“. Ipak ne može a da ne pomene – što vremenom čini sve ređe – neprijatni šok susreta siromašnih provincijalaca sa jedinim u tom trenutku dostupnim životom. Mir Jam nalazi stan u Molerovoj ulici, u srcu Grantovca, danas građanskog starosedelačkog Vračara, a tada tek delimice urbanizovanog kvarta:

Niske kuće, čak kućerci, neke poljanice, sokačići, uzani, mračni, tajanstveni [...] „joj, zar tu da stanujemo!“ [...] ulazimo kao u neki kanal. S jedne strane jednospratne kuće, s druge klozeti [...] dvorište kaldrmisano, i napravljen kanal sredinom, zasmrde pomijara, kuće mračne, i stepenište vodi u suteran, zjape rupe [...]. Molerova ulica obična [je] palanačka ulica. Nigde visoke zgrade [...] prljavi sokačići gde se bacalo đubre i vršili prolaznici nuždu [...] Vode nema preko celog dana, puštaju je u zoru, u 4 ujutro, a ponekad dođe i u 2. (*Izdanci Šumadije*: 265, 275)

Skoro viktorijanski prizori, nalik najgorim scenama oronule palanke koju su napustili, pratili bi pridošlice do trenutka kada bi dobili državnu službu i time otvorena vrata boljeg života i novih društvenih krugova. Sinonim snevanog života za Mir Jam su zbivanja u umetničkim i boemskim krugovima u kojima se kreće, i koji je, konačno, uz neizbežno ogovaranje i podsmeh, i prihvataju. Brojna pozorišna i bioskopska događanja privatno i profesionalno netremice prati. „Pozorišne predstave su davane u Manježu, jer zgrada kod spomenika nije bila još opravljena“, a na repertoaru su bili „Opera Onjegin, Seviljski berberin, Travijata, Hofmanove priče“ (Isto: 268). Autorka daje detaljan popis glumaca u drami: čiča Ilija Stanojević, Sava Todorović, Gavrilović, Raja Pavlović, Persa Pavlović,

Žanka, Šarames, Toborska (Isto: 269), a kasnije piše o glumcima koje je intervjuisala i u čijim domovima je bila, diveći im se: Desi Dugalić, Zori Zlatković; o ljubavnom životu glumaca, poput idealnog bračnog glumačkog para („Zlatković i Zlatkovička Saša i Zora”), zatim o životu i radu balerina: Bologovske, Olenine, Boškovićeve, Danice Živanović, Rike Levi; operskih pevačica: Rogovske, Žaludove, Lize Popove, Lovšanske (Isto: 319–327).⁴

Drugom vidu popularne zabave, bioskopu, posvećuje znatno manje pažnje, tek uzgredno pominjući kako „svet žuri kod Kolarca, u Kasino i u Koloseum”, na čijim repertoarima su „akrobatski, futuristički, kriminalni filmovi” (Isto: 269).

Istovremeno sa fascinacijom beogradskim kulturnim i zabavnim životom, Jakovljevićeva je opčinjena Beogradom kao, iz postratne građanske optike gledano, simbolom ostvarenja geopolitičkog i idejno-ideološkog sna ujedinjenja:

Izađosmo na Jadransko more i ostvari se san „oj, na more, na Adriju!”; ostvari se vekovni san, dobismo more [...] pobratimismo Bosnu i Hercegovinu, prisajedinismo se sa Crnom Gorom, Hrvatska uđe u sastav naše države, okupismo se svi, ali se ne nazivamo jednim imenom. (*Izdanci Šumadije*: 253)

Bratstvo i jedinstvo ujedinjenih naroda reflektovano je u opisima stvarnih ljubavi njenog života (Slovenac, Hrvat, Srbin; uporediti *Izdanci Šumadije*), odnosno širokom etno-spektru udvarača koje njene junakinje sreću kako putujući diljem Kraljevine Jugoslavije, tako i živeći u multikulturnom Beogradu: junakinje njenih romana putuju u Sloveniju (*U slovenačkim gorama*), na jadransku obalu (*To je bilo jedne noći na Jadranu*), Dalmatinac dolazi u Beograd (*Otmica muškarca*) itd. – i tek tada junakinje i junaci nalaze sreću.

Interesantno je primetiti da slični prizori kosmopolitskog Beograda u koji dolaze egzotični posetioci sa drugih kontinenata izazivaju manje oduševljenja, kao i banalne i površne komentare:

Neljubazan svet ti mali Japanci. I uobražen. [...] dok su Indusi fini, tajanstveni, osećajni narod čudna mirisa, koji su rasipali s pozornice istočnjačke mirise, što je dočaravalo njihove induske igre. Oni

⁴ Divljenje retko povlači i kritičku ocenu, već ostaje kao opis društvenog događaja, dok je pak kritika na nivou jednostavne impresije: „Gostovanje Šaljapina razočaravajuće. Žarko Cvejić i Milorad Jovanović jednako dobri kao Šaljapin. [...] Skandal sa članovima Milanske opere. Skandalozno su pevali, a bila ogromna reklama i paprene cene. Publika se zgranu kad se Amneris pojavi u drugom stanju, pa joj se trbuh poznavao” (*Izdanci Šumadije*: 327–328).

su mi ličili na južnosrbijance, crnpuurasti, ugljenih očiju, kovrdžave kose, temperamentni. [...] crnci iz Amerike [...] kad se zagrejaše za male crnje svi naši muškarci, a Crnci dobacivali vatrene poglede lepim belim Beograđankama, raspaljenim njihovim igrama. (*Izdanci Šumadije*: 327)

Privrženost rodnoj Šumadiji prosijava kroz osvrte na blagotvorni uticaj došljaka na razvoj velikog grada. „Šumadijski seljačići” – kako s ponosom ističe autorka, maturanti kragujevačke gimnazije – „postajali su ministri, intelektualci, doktori, profesori, advokati, senatori, viši oficiri, narodni poslanici, političke ličnosti” (Isto: 299) koji su živeli u novim beogradskim višespratnicama. Šumadinci su, prema Mir Jam, cenjeni u Beogradu zbog obrazovanja, idealnog porodičnog života i kao stožeri balkanskog patrijarhata. Kao takvi, oni opstaju i u romanima, nasuprot negativno predstavljenim likovima koji podležu evropskoj pomodnosti: „’Strašno je dosadno u Beogradu. Nema čovek gde da izađe. Ja ne mogu da živim bez Pariza. Ovde vas svako zna. Prosto ne mogu od ovog sveta da živim. A u kom ste varijeteu bili?’ pitala je jedna gospođica u zelenoj haljini, zelenih očiju, jednog mladića sa brčićima i zulufima” (*U slovenačkim gorama*: 157). Priča o (po)modnom Beogradu koji privlači ljude iz provincije koje (poreklom data) razboritost i čestitost drži na pravom poluevropskom-polubalkanskom kursu, u filmskom kontekstu nije toliko različita od filozofije Kaprinih (Frank Capra) njudilovskih (*new deal*) komedija o gospodinu Smitu ili Didsu, koji dolaze u veliki grad (Vašington ili Njujork), gde tradicionalnim svetonazorima i „amerikanizmom” pobeđuju korumpirane, pomodne evropocentrične stanovnike grada i uspešno vraćaju posvećenu *career girl* pravim životnim vrednostima i modelima.

Roman(t)izovani Beograd

„Ali Neda je svuda videla lepotu. Kako je, doista, u ovo veće Beograd bio lep! Činilo joj se da se sve smeši na nje-mu. Čitav svet je videla u tim očima, svet njenih devojačkih snova.”

(*Greh njene mame*: 172)

Isti binarizam varošice i velegrada bogatije je variran u romanima koji iskazuju i skepsu i svest o manama velegradskog života. Glavni grad je mesto stalne tranzicije u koji junaci dolaze po potrebi, kratkotrajno ili da se u njemu nasele; iz koga beže u šumadijsku pastoralu. To je mesto emancipatorskog životnog i profesionalnog sazrevanja devojaka iz unu-

trašnjosti, ali i mesto surove borbe za uspeh, gladovanja, poroka, gde patrijarhalni moral lako strada. Junakinje prolaze ozbiljna iskušenja i tesko-be, koje pobeđuju uglavnom sticajem srećnih okolnosti i stupanjem u sanjani brak, koji je ideal i cilj življenja. Stoga, autorkine heroine podjednako nalaze sreću i u velikom gradu (*Otmica mučkarca*) i u malom mestu (*Ranjeni orao*, *Greh njene mame*, *Nepobedivo srce*) u koje su se sklonile / pobile posle pravog ili samo mogućeg skandala (*Samac u braku*). Iako sama Mir Jam nije previše u svojoj memoarskoj prozi razmatrala tamne strane gradskog života, pridošlice u romanima upečatljivo opisuju strah i poniženje u neprijateljskom gradu,⁵ odbacivanje i nerazumevanje sredine relativizujući sliku urbanog „života u ružičastom“:

A u Beogradu toliko sveta živi sa mnogo manjim prihodima.

– Živi, ali kako živi? Treba svega da se lišavate. Ni u bioskop, ni u pozorište, nigde vas dve ne možete da izađete. (*To je bilo jedne noći na Jadranu*: 290)

Beograd pamte po teškoj svakodnevici koja vodi spoznaji da:

Nismo mi svi rođeni da budemo velikovarošani. Šta imaju od velikovaroškog života siromašni studenti? Niske i vlažne sobice, dvorišta sa užadima, prčvarnice, gurmanske izloge sa prasećim glavama kojima samo mogu da se dive, a creva da im krče. Od gospodskih limuzina dobijaš blato u lice kad besomučno projure kraj tebe. A u pozorištu smilovaće se da te puste na treću galeriju kad je prazno i kad je potrebna klapa studentskih dlanova. (*Nepobedivo srce*: 11)

⁵ Užasavanje beogradskom životom možda je našlo najjači iskaz u romanu *Nepobedivo srce* i gotskim opisima višespratnica koje čitaoca neodoljivo asociraju na obrise Gotama u stripu i na filmu o Betmenu, koliko i na atmosferu viktorijanskog Londona, Pariza i drugih evropskih prestonica (npr. u romanu *Oliver Twist* [*Oliver Twist*, Charles Dickens, 1838] i potonjim ekranizacijama): „Beograd je prekrasan... Podigle su se takve palate da čovek mora da zastane, da ih posmatra zadivljen i da se upita: da li se nalazi na Balkanu ili u nekoj evropskoj prestonici... Beograd je nov, moderan grad... Ali, ipak, ima nešto što mi se nije svidelo... Ne volim ja zidine makar to bila i najlepša arhitektura... Gušile su me zidine i asfalt.. [...] A u Beogradu pogledam pravo – kućerina od nekoliko spratova. Pogledam desno i levo – opet kuće! Čini mi se kao da su i Beograđani uzidani u kućama (*Nepobedivo srce*: 337–338). Ili nokturalni grad, koji nikad ne spava već živi tajanstvenim i zastrašujućim noćnim zbivanjima: „Onda se zbog nekog kvara ugasila električna, pa su se zamračile ulice... Što je tada Beograd strašan i mističan! Munja sevne, a električne žice zasvetle kao varnice. A kuće se slile i ne razlikujete jednu od druge, već kao da su neki crni masivni zid, fantastična izraza...” (Isto: 338). Slični *cityscape* nazire se u romanu *Samac u braku*, a pogotovo u ekranizaciji kao TV drama *Brod plovi za Šangaj* (Miloš Radović, 1991).

Raspon beogradskih prizora kao da najavljuje kadrove Kalmićevog filma *Priča jednog dana* ili *Nedovršena simfonija velegrada* (1941), koji sa puno ljubavi prati život Beograda od jutra do večeri – u duhu filmova (reditelja Rutmana [Walter Ruttmann], Vigoa [Jean Vigo], Vertova [Dziga Vertov]) i romana (*Terazije* [Boško Tokin, 1932], *Berlin Aleksanderplac* [*Berlin Alexanderplatz*, Alfred Döblin, 1929]) simfonija velegrada – od prizora amalina kod železničke stanice, životinja u zoološkom vrtu, sejljaka na pijaci, balerina u salama za probe, do uzbudljivog noćnog života grada. Neonski sjaj u noći reklama na Terazijama⁶ prepoznajemo u pogledu junakinje do sada neekranizovanog romana *Otmica muškarca*:

[...] imala je lep položaj na Voždovcu.⁷ Sa prozora se videla čitava panorama Beograda. U noći je treperilo bezbroj sijalica, kao hiljade zvezdica prosutih po nebu. Fasade su se odražavale na sivkastom nebu kao kule. Uveče je Beograd bio fantastičan grad iz bajke, a danju velika varoš s visokim zgradama, fabričkim dimnjacima, kupolama i bukom tramvaja i automobila. S njihovih prozora u svako doba dana i noći, izgled je bio veličanstven. (*Otmica muškarca*: 18)

Egzaltirane vizije grada nalazimo i u drugim romanima, gde su svetla grada odraz sreće stanovnika ili aura fantastičnog sveta bajki („Kako su lepo namestili ove plavičaste reflektore koji obasjavaju kuće. U noći je to tako fantastično”; *Ranjeni orao*: 269):

Večernji Beograd je sav blistao. Crvene, zelene i zlatne sijalice na reklamama gasile su se i palile i milile kao neke žive zmije. Svet se tiskao. Koliko je osmeha, radosti, bola i razočarenja bilo na ulici beogradskoj! (*Greh njene mame*: 172)

Svojevrsnu sintezu dihotomije tradicionalne, patrijarhalne, patriotski žrtvene Šumadije i razuzdanog velegrada podložnog „tuđim uticajima”, evropeizacije i mondenstva, nalazimo u dva dramska teksta Jakovljevićeve, koji je kvalifikuju i kao „prvog dramatičara među našim ženama” (Marković 2003: 7). U nadahnutom predgovoru novom izdanju (2003) dramskog prvenca Mir Jam, *Tamo daleko* (1930), Olga Marković daje izdašan pregled raznolike kritičke recepcije. „Drama u tri čina iz života Kragujevčana u doba austro-ugarske okupacije” po-

⁶ Korišćene u mnoštvu serija i filmova o međuratnom Beogradu od *Montevidea* (*Montevideo, bog te video*, Dragan Bjelogrić, 2010. i potonje ekranizacije), *Grlom u jagode* (Srđan Karanović, 1975) do *Aleksandra od Jugoslavije* (Zdravko Šotra, 2021).

⁷ Ipak zarad tradicionalne moralnosti u Beogradu moraju da postoje zaštićene oaze ugodnog i skladnog porodičnog života, porodične vile okružene baštom i travnjacima, sa čijih prozora puca pogled na zavodljive obrise centra grada.

svećena ženskoj epohi u istoriji ustalasala je uspomene došljaka iz provincije u posleratni Beograd na idilu i nepatvorenu čistotu detinjstva, mladosti, posvećenosti i stradanja. Kritike jedinstveno ističu neveštost dramskog postupka, slikanja karaktera, banalnost situacija uprkos dobrom oku za pojedinosti, ali prezasićene banalnim sentimentalizmom, didaktičnošću i „zadahnete narkotičnim patriotskim interesom” (Isto: 8). Drugim rečima, *Tamo daleko* je dramatizacija dela zbivanja evociranih u *Izdancima Šumadije*, patnja šumadijskog kao suštinski srpskog življa tokom okupacije u Velikom ratu, kada su ratnici, kao i misli i srca žena, svi bili negde tamo daleko. Lucidna pozorišna kritičarka pripisuje popularnost i šumni uspeh drame nekritičkoj žudnji i sklonosti publike za domaćim temama. Za Mir Jam, to su teme žena žrtvenica u pastoralnim, provincijskim gradićima, nemilosrdnih nitkova okupatora i tuđinaca i Velike majke koja do zore čeka povratak sina sa ratišta i umire ne dočekavši ga reflektovanim u galeriji prizora propadanja građanske kuće i porodice (Isto: 8–10).

Sedam godina kasnije, na sceni Narodnog pozorišta postavljen je drugi dramski tekst Milice Jakovljević, koji pak shodno njenoj zanesenosti Beogradom govori o kalamburima mondenskog života „pokondirene porodice”, hibridizujući kopije i pozajmice iz francuske bulevarske komedije (komedija zabune) i srpskih klasika poput Nušića (*Ujež*, 1933) i Sterije (*Pokondirena tikva*, 1838). Karikaturalni likovi skorojevičke porodice Pere Petrovića, rentijera, preljube, flertovi i ljubavne afere u fejdovskoj trci i sakrivanju po beogradskim stanovima okončavaju se humornom hipertrofiranom jadikovkom kao preuzetom iz romana: „Sve je svršeno! A toliko sam je voleo... pobeže moj milion...”

Beogradski gradski pejzaži i toponimi odsutni su jer je grad oslikan kao pomodni, malograđanski duh koji odjekuje u toaletama, frizurama, pofrancuzenim imenima (Milenija / Mimi, Lola, Lule, Guga, Zaza), ali bez grohotnog Nušićevog i Sterijinog kritičkog smeha ili Kaprinog dobrodušnog i bajkolikog preokreta. Najjači utisak je da je Mihiz lucidno iskoristio *Emancipovanu porodicu* da oblikuje lik Mir Jam kao junakinju okvirne priče dodate njegovoj dramatizaciji *Ranjenog orla* (1977). Iako je ovo spekulacija autorki ovog teksta, nije isključeno da je Mihiz možda našao tekst drame *Emancipovana porodica* i iščitao ga. Ali se mora priznati da je podjednako logično da je sama Milica Jakovljević svoje romane nevešto, ali sa puno ambicije i entuzijazma (bez pokrića) pokušala da prenese u dramsku formu.

Beograd u novinskim naslovima

„[...] tempo velikog grada. Žurba, huka i tutanj tramvaja...
Podne je i Beograd kipti. Velikovoarošani su uvek u brzom
tempu. Brzo se kreću, brzo misle, brzo zaljubljuju.”

(*Greh njene mame*: 144)

Ipak, pomodna i boemska vizija Beograda ispisana je dominantno u novinskim napisima – koji sagledani komplementarno sa romanima i autobiografijom – daju živopisnu hroniku grada iz ženske optike – o socijalnim zbivanjima, izlascima, kupovini, svakodnevnom i društvenom životu koji, sagledano iz savremene perspektive, skiciraju dobru pozadinu *chick-flick*-a (od *Dnevnika Bridžet Džouns* [*Bridget Jones's Diary*, Helen Fielding, 1996] do knjiga Kendas Bušnel *Seks i grad* [*Sex and the City*, Candace Bushnell, 1997]). Jakovljevićeva je bila jedna od tri članice (uz Desu Glišić i Magu Magazinović) Jugoslovenskog novinarskog udruženja i ispunjavala visoke kriterijume za članstvo – imala je visokoškolsku učiteljsku diplomu i znala je strane jezike, posebno francuski, sa kog je prevodila (uporediti *Izdanci Šumadije*). Novinarsku karijeru započela je upravo kao prevodilac, a zatim u *Novostima*, gde preuzima rubriku *Ženski svet*. Najveći deo karijere provela je u časopisu *Nedeljne ilustracije*, od 1926. do poslednjeg broja, objavljenog u nedelju 6. aprila 1941. godine – gde ne samo da je pisala razne rubrike već je objavljivala i svoje romane u nastavcima.⁸ Pregled sadržaja ovog nedeljnog časopisa otkriva splet pomodnih tema koje su zaokupljale građansku žensku publiku u trenucima dokolice, ali i mapira zaplete i okvir života junakinja njenih romana. U časopisu nalazimo fotografije francuskih, nemačkih i holivudskih glumaca i glumica, članke posvećene modi, lepom ponašanju i dobrom ukusu u oblačenju i održavanju domaćinstva. U tipskim člancima čiji naslovi direktno upućuju na temu, npr. „Moderna mama u kćerkinoj ljubavi”, „O muškarcima”, „Razlika u seksualnoj psihologiji žene i muškarca”, „Seksualni život i lepota žene” Mir Jam svestrano prati interesovanja žena. Posvećenost ženskoj strani života⁹ i utemeljenost na

⁸ Časopis je inače imao stalnu rubriku ljubavnog romana domaćeg ili stranog autora.

⁹ I do granice tvrdoglavog ignorisanja stvarnosti i eskapističke egzistencije u hermetičnom polu – zamišljenom bezbrižnom svetu ljubavi i provoda. Tako predratne, 1940. godine, dok je rat već zahvatio deo Evrope, Mir Jam, ne želeći da prepozna opasnost, piše članke o dužini suknje, pristojnosti prekrštanja nogu, psihologiji ljubavi beogradskih sedamnaestogodišnjakinja, modi i eleganciji Holivuda. U časopisu se ipak pojavljuju i saveti za zamračivanje pred napad iz vazduha, dok je tek 1941. godine u martu objavljen članak Jakovljevićeve: „I moda oseća rat”, u kome piše o tome da je sve skuplje nego što je bilo pre početka rata u Evropi, te da je teško doći do tkanina i konca za šivenje modne odeće.

ličnom doživljaju Beograda u tekstovima „Tri tipa Beograđanki”, „Karakter, temperament i ljubav Beograđanki”, „Roditelji beogradskih gospođica” itd., uglavnom svode ljude na tipove i pružaju šablonske recepte za uspeh u životu, koji se meri lepotom, brakom i „ukusnim” odevanjem. Težnja za prisnim kontaktom sa njoj sličnom čitalačkom publikom i ogledanjima i prelivanjima života zapečaćena je otvaranjem rubrike „Mir Jam odgovara čitaocima” – prototipa potonjih formata „Draga Saveta”.

Malobrojni članci u komparativnoj optici posvećeni su putopisima iz Bosne, Crne Gore, sa Kosova itd. ili životu manjinskih naroda, vera i kultura u Jugoslaviji: „Život u beogradskim jevrejskim porodicama” (1935), „Jesu li muslimanke srećne u braku” (1940), „Položaj žene u Crnoj Gori” (1941). O samom gradu pak piše u tekstovima kao što su „Noćni Beograd”, „Metamorfoza beogradskog Kalemegdana” ili „Kada bi znala opština”, koji i kada se i dotaknu aktuelnih društvenih tema, one su predstavljene iz ugla sentimentalizma i lake zabave. U poslednjem pomenutom tekstu Jakovljevićeva govori o seči drveća na Kalemegdanu (aktuelnoj i u sadašnjosti), gde se posle društveno angažovanog početka, tekst nastavlja u sentimentalnom tonu – najveći problem eliminisanja drvoreda nije ekološki ili zaštite grada, već nedostatak hlada i romantične senke za šetnju zaljubljenih parova.

Beograd popularne vs. avangardne umetnosti

- Zar danas može kinematograf da utiče na vas, a... Za vaše preživjele izrođene živce iluzija je strašnija od stvarnosti. Ne gundate samo vi... ne pobegoste. Entendu pour les Mysteres?...
- Rešeno. Idemo svečano na „Tajne madridskog dvora”...
- Stvarnost uopšte nije strašna...

(Vinaver, *Ruske povorke*: 105)

Značajno i značenjsko odsustvo interesovanja za avangardu u ukupnom opusu Mir Jam upućuje na nedostatan odnos radoznale i Beogradom očarane provincijalke spram internacionalnih i lokalnih avangardnih krugova. Iako opčinjena umetničko-boemskim svetom u privatnom životu, isti se retko i uzgredno pojavljuje u romanima. Nešto više ih nalazimo u memoarskoj prozi i novinskim tekstovima, ali pre kao bogato ilustrovanu zabeležku o društvenim događajima sa opisima garderobe i spiskom prisutnih no kao oformljenu kritiku / kritičko promišljanje. Kao ilustracija paralelnih¹⁰ tokova kulture u Beogradu, koji su ostajali odeljeni suprot-

¹⁰ U glavnotokovskoj građanskoj kulturi Nušić u međuratnom periodu piše i izvodi *Gospođu ministarku* (1929), *Ožalošćenu porodicu* (1934), *Pokojnika* (1937). Andrić

stavljenim umetničkim i kritičkim konceptima i interesovanjima, može da posluži poređenje opisa gostovanja Rabindranta Tagore u Beogradu u novembru 1926. godine:

Na predavanju indijskog filozofa i pesnika Rabindranta Tagore zenitisti su, 15. novembra 1926. godine, bacali sa galerije Svečane sale Univerziteta u Beogradu otvoreno pismo, štampano kao letak. Prema zapisu Lj. Micića, ti leci su se „puštali da – kao beli golubovi lete”... Letak je kasnije bio pridodat poslednjem, 43. broju Zenita. Ove zenitističke demonstracije bile su priređene protiv Tagore, optuženog da zvanično predstavlja savremenu kulturu i savremenu civilizaciju – suprotno učenjima Mahatme Gandija čije su ideje zenitisti prihvatili. (Golubović, Subotić 2008: 232)

O istom događaju *Nedeljne ilustracije* 28. novembra (godina II, br. 47) na 7. strani donose sliku pod naslovom „Rabindrant Tagore u Beogradu. Slikano ispred hotela Palas”. U komentaru ispod slike navodi se da je „dolazak velikog indijskog pesnika Tagore, pobudio neobično interesovanje u svim slojevima prestonice”, da su predavanja „Neobično uspela. Sala je oba puta bila prepuna, pa ipak mnogi žale što nisu dospeli da ga čuju”, bez pomena o incidentu koji je kao manifest jednog avangardnog stava bio van dometa interesovanja (po)modnih novina.

U memoarima Jakovljevićeve, nalazi se samo usputna crtica, indikativna za pomodni (malo)građanski ukus doba i za stav da Mir Jam uopšte nije razumela značaj avangarde¹¹ (ekspresionizma, sumatraizma, dadaizma, hipnizma, kosmizma, zenitizma i nadrealizma) i koja je iz Evrope, bez vremenske zadržke prodirala na Balkan:

Dok je u modi bio romantizam, u književnosti, muzici, slikarstvu pojavio se futurizam. Taj naziv obeležavaše sve što je neobično, novo, čak i nerazumljivo... Pisale se pesme koje se nisu razumevale, kao parodije ili karikature. Nešto bolesno bilo je u svim pravcima poezije koja se pojavila posle rata. Ali to dugo ne trajaše. Zdrav realizam i klasičnost pobedi. Samo ostade u slikarstvu impresionizam. (*Izdanci Šumadije*: 302)

objavljuje *Pripovetke* (1924), Crnjanski *Dnevnik o Čarnojeviću* (1921), *Seobe* (1929) i niz pripovedaka, eseja i putopisne proze.

¹¹ Ipak, određena paralela može da se nađe u stremljenjima oba kruga: dok su avangardni stvaraoci stremili Evropi i njihovim uzorima, poput Monija Bulija koji u svojoj memoarskoj prozi piše kako je bio „tvrdoglavo rešen da se što pre *presadi* [...] u Pariz” (Buli 1968, *Sedmica od sedam nedelja*, naglašavanje autorki), isto je važno za težnje stanovnika unutrašnjosti Srbije i manje drugih delova Jugoslavije da se uspehom presade u Beograd.

Sa druge strane, čini se da ni avangardni beogradski krugovi (kojima su pripadali Milan Dedinac, Aleksandar Vučo, Oskar Davičo, Dušan Matić, Marko Ristić, Stanislav Vinaver, Stanislav Krakov, Moni Buli i u Beogradu odomaćeni Tin Ujević, okupljeni u beogradski boemski krug u kafani Moskva) nisu bili posebno zainteresovani za uporedne tokove građanske kulture. O podvojenosti književne scene modernog Beograda govori podatak da je Stanislav Vinaver možda istovremeno kada i Mir Jam radio u listu *Vreme*. Iako je postao urednik 1927. godine, kada po svoj prilici ona više uopšte nije pisala za ovaj list, spekuliramo da su ipak u nekom trenutku morali biti istovremeno u redakciji, ali da mogući susret nije zavređeo zabeleške ni kod jednog ni kod drugog autora. „Dva Beograda” koja su pretendovala da budu centar kulturne i umetničke elite između dva rata, razvijeni kulturni i umetnički krugovi (avangardni pisci i njihovi časopisi, kao što su *Zenit*, 1921–1926; *Hipnos*, 1922; *Putevi* 1922–1924; *Svedočanstva* 1924–1925; *Misao* 1919–1937) i (malo)građanska kultura koja je održavala uvrežene identitetske vrednosti,¹² živeli su uporedo, ignorišući se međusobno.

U jednom trenutku pak tridesetih godina, tokom zamaha socijalne literature i svesti, levičarski Beograd imao je potrebu da se oglasi povodom rada i pojave Mir Jam, donoseći, u jednom broju časopisa *Žena danas* („Emancipovana porodica”) kritiku njene drame. U članku napisanom povodom izvođenja dramskog teksta *Tamo daleko*, njena publika je prepoznata kao malograđanski sloj, koje autorka uči kako se udati, „uloviti mladoženju”, „kako postati žena”, „kako slušati roditelje i pokoravati se mužu, kako pobediti sebe, žrtvovati se za porodicu, uči šta je pravo i pošteno”. Njen stil ocenjen je kao predratni „realistički idealizam”, koji počiva kao i saveti koje spisateljka deli u svojim rubrikama u *Ilustracijama* – na „mirjamovskoj” psihologiji i vodi „zalutalog građanskog omladinca linijom manjeg otpora i uverava ga da je to put onih koji su protiv bogataša, protiv razmaženih dama, i za pravi moral” (*Žena danas*, br 9. januar 1938, str. 17).

Zaključak

Mirjana Detelić pruža odbranu Mir Jam, ukazujući na besmislenost provere romana Jakovljevićeve prema merilima klasične srpske književnosti,

¹² „[...] ali beše u tom gradu zdrave omladine, koja ne podleže uticaju zapada, već sačuva svoje patrijarhalne, rasne, moralne, iz starih srpskih kuća, i pobedonosno pođe kroz život. Takvi su bili Šumadinci” (*Izdanci Šumadije*: 303).

ili još dalje prema merilima nabujale avangarde. U tom ključu možemo otići korak dalje i uprkos svemu povezati tekstove Mir Jam i avangradu kao uporedive reakcije na duhovni preokret i kulturološku razdelnicu koju je doneo Veliki rat. U danima posle rata, danima užurbanosti novih okolnosti života, za mlade i obrazovane, evropski orijentisane generacije bio je podsticaj da pronađu i iznesu „raznovrsna, pa i protivrečna gledišta kroz koja se to vreme, njegov duh i ritam, sagledavaju i iskazuju”. Na jednoj strani, pribegavaju „osporavanju ustaljenje slike sveta, negaciji klasičnog izraza i potrebi za isticanjem umetnikove ličnosti [...] na incidentan način predstavlja nemir, teskobu i htenja novog čoveka.” Na drugoj strani, naspram apсурdnog doživljaja sveta u koji je „čovek bačen [...] bez pravih vrednosti i cilja” i pripadajućeg mu teksta koji „gube ravnotežu i sklad” (Pijanović 2014: 292–294), stoji strukturalna potreba trivijalne književnosti za nesporno (malo)građanskim i (melo)dramskim ponovnim pronalaženjem reda i harmonije u velikom gradu. Konsekventno, slika Beograda jeste slika građanskog Beograda u pokušaju evropskog razvoja predočena iz optike (još uvek) nesnađene i neprihvaćene došljakinje. Melodramski raskol *želim* (da budem evropska beograđanka) i *moгу* (da ne mogu da se otresem duha konzervativne varošice) ipak delatne i umereno pobunjene junakinje prepoznatljiva je projekcija intimnog rasepa Milice Jakovljević. U privatnom životu, dolazak u Beograd doneo joj je slobodu ponašanja (brojne veze, bogat društveni život, status javne ličnosti itd.) i emancipatorske ideje koje pak (dozvolićemo sebi spekulaciju) nisu potisnule intimnu želju za tradicionalnim – brakom, decom, ulogom supruge i majke u (polu)zamišljenoj beogradskoj idili. Želje neispunjene u stvarnosti ona ispisuje na stranicama romana koji u melodramskom tonu donose eroziju granica *želim* i *moгу*, kao i efemerno zadovoljstvo ispunjenja želja.¹³ Tada na jednoj strani ostaje živopisna spisateljica Mir Jam, praćena mešavinom odobravanja, podsmeha, ignorisanja i odbacivanja u modnom i pomodnom građanskom Beogradu, a na drugoj malograđanski melodramski *happy end* njenih romana. Gradski pejzaž i život poluimaginarnog grada oslikani su u još širem rasponu sjaja i beda realnog grada, koji povezuje najbolje vrednosti Balkana i Evrope (što može da zvuči i kao zenitizam!) i mesto u koje dolaze oni „koji maštaju o sreći” i tu nalaze ostvarenje sreće. Moderni, evropeizirani i urbanizovani grad prepoznat je kao suprotnost ruralnom i folklornom,

¹³ Podvojenost je izvršno žanrovski, medijski i konceptualno artikulisana u Mihizovoj dramtizaciji romana *Ranjeni orao*, zaživeoј na sceni Atelje 212, ali i kao TV projekat (Teatrovizija), koji donosi uporedo proces pisanja romana i zbivanja u romanu, ogoljujući vezu spisateljčinog života i sanjarija i sudbina njenih likova.

šumadijsko-balkanskoj tradiciji, a pod ograničeno uspelim kosmopolit-skim uticajem popularne kulture „sa zapada”. Epski, muški i ratnički beli grad je fikcijom i falcijom preobražen u poprište ženske borbe za novo doba koja na stranicama koje potpisuje Milica Jakovljević nose i *pad* u (malo)građansko, (melodramsko), trivijalno *en vogue* tj. u popularno, čija popularnost traje i danas.

Literatura

- Brooks, Peter. *The Melodramatic Imagination: Balzac, Henry James, Melodrama and the Mode of Excess*. New Haven: Yale University Press, 1976.
- Buli, Moni. „Sedmica od sedam nedelja”. *Avangardni pisci kao kritičari*. Boško Tokin (ur.). Novi Sad: Matica srpska, 1968. 285–301.
- Cvijić, Jovan. *Cvijićeva knjiga*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1927.
- Daković, Nevena. *Balkan kao (filmski) žanr: slika, tekst, nacija*. Beograd: FDU, 2008.
- Daković, Nevena i Biljana Mitrović. „(Ne)mirna proza Milice Jakovljević Mir Jam i (ne)mirne ekranizacije”. *(Ne)mirna književnost*. Dragana Grbić i Tanja Jovičević (ur.). Beograd: IKUM, 2021 (u štampi).
- Detelić, Mirjana. „O ontološkom statusu trivijalne književnosti”. *Trivijalna književnost: zbornik tekstova*. Beograd: Studentski izdavački centar – Institut za književnost i umetnost, 1987. 62–66.
- Dvorniković, Vladimir. *Karakterologija Jugoslovena*. Beograd: Kosmos, 1939.
- Elsaesser, Thomas. „Tales of Sound and Fury: observations on the family melodrama”. *Monogram* 4 (1972): 2–15. Reprinted in: *Imitations of Life: A reader on Film & Television Meodrama*. Marcia Landy (ed.). Detroit: Wayne State University Press, 1991. 68–91.
- Gledhill, Christine. *Home is Where the Heart Is: Studies in Melodrama and the Woman's Film*. London: British Film Institute, 1987.
- Golubović, Vidosava i Irina Subotić. *Zenit 1921–1926*. Beograd: NBS – IKUM, Zagreb: SKD Prosvjeta, 2008.
- „Građanski modernizam i popularna kultura”. *Seecult*, 25. 09. 2011. Dostupno na: <http://www.seecult.org/vest/gradanski-modernizam-i-popularna-kultura> [prijetupjeno: 12. 02. 2021].
- Jakovljević, Milica Mir Jam. *Tamo daleko*. Beograd: Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 2003.
- Jakovljević, Milica, Mir Jam. *Izdanci Šumadije*. Beograd: Štampar Makarije, 2009.
- Jakovljević, Milica Mir Jam. *U slovenačkim gorama*. Podgorica: Neven – Narodna knjiga, 2012.
- Jakovljević, Milica Mir-Jam. *Greh njene mame*. Beograd: MIBA books – Narodna knjiga, 2019.
- Jakovljević, Milica, Mir Jam. *Nepobedivo srce*. Beograd: Neven – Feniks libris, 2019.
- Jakovljević, Milica, Mir Jam. *Otmica muškarca*. Beograd: Neven – Feniks libris, 2019.

- Jakovljević, Milica, Mir Jam. *Ranjeni orao*. Beograd: Neven – Feniks libris, 2019.
- Jakovljević, Milica, Mir Jam. *Samac u braku*. Beograd: Neven – Feniks libris, 2019.
- Jakovljević, Milica, Mir Jam. *To je bilo jedne noći na Jadranu*. Beograd: Neven – Feniks libris, 2019.
- Marković, Olga. „Predgovor”. U: Jakovljević, Milica Mir Jam. *Tamo daleko*. Beograd: Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 2003.
- Nedeljne ilustracije 1926–1941*.
- Norris, David. *In the Wake of the Balkan Myth, Questions of Identity and Modernity*. London: Palgrave Macmillan, 1999.
- Pijanović, Petar. *Srpska kultura 1900–1950*. Beograd: Službeni glasnik, 2014.
- Stojanović, Trajan. *Balkan Worlds: the first and last Europe*. New York: M. E. Sharpe, 1994.
- Todorova, Maria. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Van de Port, Mattijs. *Gypsies, Wars and Other Instances of the Wild: civilization and its discontents in a Serbian town*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1998.
- Vardac, Nicholas. *Stage to Screen: Theatrical Origins of Early Film: David Garrick to D. W. Griffith*. Cambridge, Massachusetts: Da Capo Press Inc., 1975.
- Vinaver, Stanislav. „Ruske povorke”. U: Šijan, Slobodan. *Pisci u bioskopu*. Beograd: Filmski centar Srbije – Službeni glasnik, 2020. 102–106.
- Žena danas*. „Emancipovana porodica”, br 9. januar 1938, str 17.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

398(082)
821.09(082)

КУЛЕ и градови / уреднице Лидија Делић, Снежана Самарџија.
– Београд : Удружење фолклориста Србије : Балканолошки институт САНУ,
2021 (Београд : BiroGraf Comp). - 680 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: Towers and cities / edited by Lidija Delić, Snežana Samardžija. -
Текст ћир. и лат. - Радови на срп., мак. и хрв. језику. - Тираж 300. - Белешка уз ову
књигу: стр. [681-682]. - Напомене и библиографске референце уз радове.
- Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-82208-00-6 (УФС)

а) Фолклористика - Зборници б) Књижевност - Зборници
COBISS.SR-ID 49998857